

NIKOLA BATUŠIĆ

U SMRTI redatelja i kazališnog teoretika VLADANA ŠVACOVA

(Zagreb, 27. XI. 1930. – Zagreb, 24. III. 2004.)

PREMIJERE

PORTRET

FESTIVALI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

TEORIJA

MI U SVIJETU

ANEKDOTE

NOVE KNJIGE

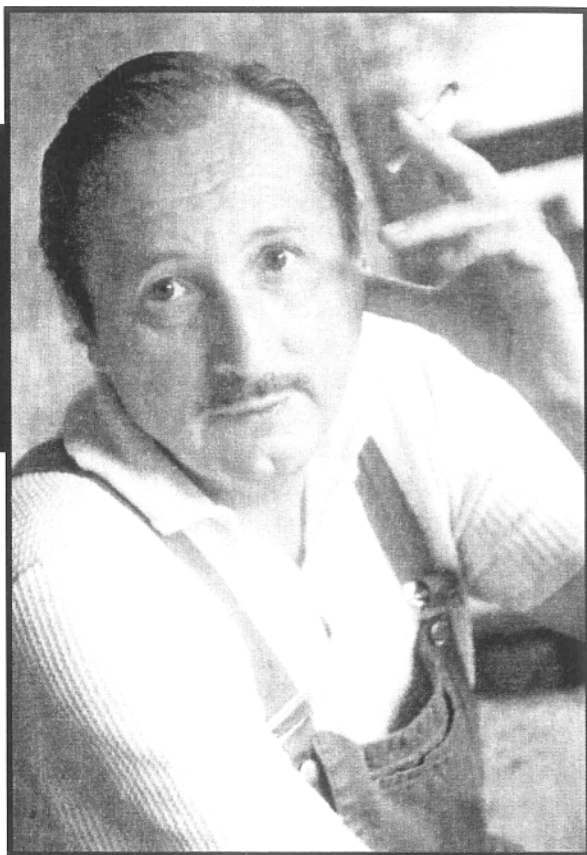
SJEĆANJA

DRAME

Vladan Švacov bio je edukacijom filozof i kazališni redatelj pa se obje ove sastavnice njegova profesionalnoga životnog puta nerazmrsivo isprepleću od studentskih dana na zagrebačkom Filozofskom fakultetu i današnjoj Akademiji dramske umjetnosti, određujući mu ljudsku, pedagošku i umjetničku fortuna sve do preranoga kraja njegove životne staze. Na Akademiji je kao profesor teorijske dramaturgije, ili suvremenom terminologijom rečeno – dramatologije, bio dostojnim nasljednikom svoga učitelja Ranka Marinkovića, tamo je u dva uzastopna mandata (1977. – 1981.) bio rektorom, odnosno dekanom, istaknuvši se radikalnim i uspješnim reformama nastave: prvenstveno pokretanjem studija dramaturgije i osnivanjem toga novog odsjeka Akademije, što nije bilo lako s obzirom na neutemeljene prigovore izvana i podsmešljive zajedljivosti iznutra, a smjeram, ističući Vladanove zasluge za afirmaciju ne samo naše Akademije već i nacionalnoga kazališta u cjelini, na osnivanje dislociranih studija glume u Osijeku, Rijeci i Splitu, čime su kazalištima izvan Zagreba osigurane prinove educiranih glumaca iz Hrvatske, što je tim tea-

trima zajamčilo, pokazat će se kasnije, presudnu snagu u njihovu kreativnom uključivanju u nacionalni glumišni zemljovid.

Od Shawova *Đavolova učenika* u dubrovačkom kazalištu, predstavom kojom je diplomirao 1961., do početka devedesetih ostvario je više od četrdeset režija dramskih, opernih i operetnih djela u gotovo svim hrvatskim i brojnim kazalištima susjedne države Bosne i Hercegovine. Njegov je repertoar obuhvaćao i klasiku i suvremenike, a najveće je domete, uz Ionescova *Nosoroga* (Komedija, Zagreb, 1962) postigao u glazbenom kazalištu, gdje je ostvario zamjernu paletu naslova u rasponu od europske klasike (naročito baroknoga razdoblja – Mozart i Telemann), do ranoga belcanta (Donizetti) i verizma (Puccini), sve do suvremenika (Brecht-Weil – *Mahagony*). S mnogo je uspjeha režirao nacionalnu opernu klasiku – Lisinski, Zajc, Bersa i Gotovac, a iznimne je domete postigao samosvojnim inscenatorskim rukopisom u realizaciji opereta i mjuzikala (Offenbach, J. Strauss, Suppé, C. Porter). Kao redatelj u glazbenom kazalištu Vladan je Švacov sigurno pronašao svoje

zapaženo mjesto na glavnoj crti hrvatske operne režije koju ispisuju Raić, Gavella, Strozzi, Spaić i Habunek.

Za vlastitu upotrebu, smijem li se izraziti malo slobodnije, ali i za svoje kolege, preveo je s brojnih stranih jezika niz dramskih tekstova, još više opernih, odnosno operetnih libreta. To su uzorni i versološki te muzikološki besprijekorni radovi: spominjem samo Mozart-ova *Ponteov Figarov pir*, libreto Bizetove *Carmen*, Hofmannsthalova i Richarda Straussa, Offenbachove *Hofmannove priče*, libreta za Donizettija, Suppéa i dr.

Godine 1976. tiskao je Vladan Švacov knjigu pod naslovom *Temelji dramaturgije*. Ova filozofijsko-dramaturgijska rasprava, ubrzo prevedena na slovenski jezik (Igor Lampret) pod naslovom *Hermeneutika dramskega izraza* (Knjižnica MGL, Ljubljana, 1980) predstavlja prvi cjelovit pristup teorijskoj dramaturgiji, odnosno dramatologiji u nacionalnoj teatrologiji, svojedobno je s pravom ocijenjena kao vrhunsko znanstveno djelo, a takvim se, s mnogo razloga, opravdano drži i danas. U njemu autor utvrđuje kako drama mora biti promatrana i kao potencijalni kazališni čin i kako ona potom posta-

je mjesto razumijevanja i izlaganja egzistencijalnih tema opstanka, zatim pjesničko-scenski izraz izvorne egzistencijalne napetosti kao statusa opstanka, da bi, na kraju, izveo sljedeću tvrdnju: *drama je pjesničko-scensko prikazivanje egzistencijalne napetosti opstanka, koja samoizlaganjem govora u njegovim bitnim modalitetima radi na pribiranju skrbi kao konstitutivnog momenta opstanka u su-bitku s drugima u svijetu*. Švacov je tako pošao od misli da je sama umjetnost ontologijski fundirana jer predstavlja u stvari modus egzistencije bitka. Uzdižući i *dramsku napetost* do totaliteta čovjeka, on je promatra i kao antropološku kategoriju, zaključujući da ona određuje i samo postojanje bitka.

Izvanredna razložitost i discipliniranost misli, postupno i strpljivo izvođenje zaključaka te ne samo u hrvatskoj teorijskoj dramaturgiji izvornost definicija čini ovu Švacovljevu knjigu trajnom vrednotom nacionalne teatrologije, ali i filozofije.

U novijem razdoblju svoga znanstvenog interesa, Vladan Švacov se u okviru projekta Odsjeka dramaturgije naše Akademije – *Teorija drame u Hrvata* posvetio

istraživanju hrvatskih dramaturgijskih teorija 19. i 20. st., pri čemu je opisao luk od priznatih (Franjo Marković), do manje poznatih (Stjepan Miletić) ili pak posve nepoznatih i zapostavljenih autora (Camilla Lucerna). Ovaj dio Švacovljeva znanstvenoga rada posebno je važan, budući da su neki od analiziranih radova pisani njemački, pak je Švacov, vrstan poznavatelj toga jezika, uz dramaturgijske komentare, Miletićeve i raspravu C. Lucerne i preveo u cijelosti. Time je povijest teorije drame u Hrvata postala bogatija za niz ne samo novih već i nadasve bitnih spoznaja.

Prvi u nizu ovih radova jest prijevod i komentar rasprave hrvatsko-njemačke spisateljice i teoretičarke drame Camille Lucerne (1868 – 1963) pod naslovom *Die Katharsis des Aristoteles* (Agram, 1941). Analizirajući Lucernino poimanje Aristotelove katarze, Švacov će zaključiti kako autorica – ispitujući bit pojma dolazi prvo do zaključka da je on tijekom stoljeća mijenjao značenje, a potom se Lucerna opravdano pita ima li ta *najzagonetnija riječ* u teoriji drame istu vrijednost u Aristotelovoj *Poetici*, odnosno *Politici*.

Istražujući doprinos Franje Markovića teoriji drame i kazališta, Švacov polazi od stava da autorov *Razvoj i sustav obćenite estetike* (Zagreb, 1903) još i danas predstavlja *normu i poticaj*. Markovićeve spoznajna teorija temeljena na Herbatovu i Zimmermannovu psihologizmu, a obilato argumentirana Wundtovim i Fechnerovim psihofiziologijskim istraživanjima, vodi do prvoga autora cilja – do *izgradnje pojmova* na temelju znanstvene empirije. Za Markovića, utvrđuje nadalje Švacov, *savršena umjetnina, klasična ili romantična, posjeduje pet obilježja ljepote*. Tih će pet obilježja Švacov analizirati na temelju Markovićevih primjera iz dramske književnosti. Oblik *jačine živosti i potpunosti* oprimjeren je Shakespeareovim *Mletačkim trgovcem*, onaj *sklada i jedinstva* Corneilleovom tragedijom *Horace*, oblik *osobinske obilježenosti* *iliti oblik obilježnoga priličja* Beaumarchaisovim *Figarovim pirom*, oblik *skladnoga izmira* brojnim Shakespeareovim primjerima, a oblik *pravilnosti* otklonom od *programskih* glazbenika Berlioza i Wagnera. Završetak rasprave posvećen je Markovićeve analizama *uzvišenoga, tragičnoga i smiješnoga* u drami, pri čemu Švacov zaključuje kako je autor najmanje pozornosti posvetio *komičkom efektu kao estetskom obliku* pa tako čak i Aristofan *izlazi iz njegovog dramatskog i es-*

tetskog repertoara. U zaključku ove inventive rasprave pisane s golemim poznavanjem bitnih estetičkih djela 19. st. koja se neprestance dovode u svezu s Markovićevim *Razvojem i sustavom...*, Švacov dolazi do spoznaje kako je *zasluga Franje Markovića što je unatoč prihvaćanju Zimmermannove artikulacije građe uspio izbjeći njegova formalistička zastranjenja*, uglavivši kako se *najviši oblik lijepoga – uzvišeno, može javiti samo pri susretu s čudorednim velikanima djela i osjećaja*.

U hrvatskoj se teatrologiji uvijek s neskrivenim ponosom spominjala činjenica da je Stjepan Miletić (1868 – 1908), veliki reformator nacionalnoga glumišta na mijeni stoljeća, stupanj doktora znanosti stekao u Beču disertacijom o katarzi u Shakespearea. Više od te biografsko-bibliografsko-teatrografske činjenice nije se u analizama Miletićeva kazališnoga djelovanja navodilo pa je čak i najpotpuniji autorov biograf i analitik svekolikoga njegova djela Marko Fotez u svojoj monografiji (*Stjepan Miletić – književnopovijesna studija*, Zagreb, 1943) Miletićeve bečkom doktoratu prišao kao pomalo marginalnoj pojavi. Švacovljeva analiza Miletićeve rasprave stoga je i prvi, dramaturgijski utemeljen kritički sud o njoj.

Miletićeva rasprava pisana njemačkim jezikom djelo je dvadesetčetverogodišnjega mladića koji u estetičkom smislu razmišlja na crti Zimmermannovih slobodnih interpretacija Herbartova formalizma. Uz puno razumijevanje za iznimno značenje Stjepana Miletića u razvitku modernoga hrvatskog kazališta, Švacov će se kritički precizno osvrnuti na njegovo poimanje *završnoga izravnavanja*, ustanovivši kako je uza svu mjestimičnu iskričavost vlastitih analiza ipak *podlegao patetičnom moraliziranju Zimmermannovu i njegovom besprizivnom autoritetu u filozofijski sterilnim desetljećima druge polovice 19. st.* Valja na kraju reći i kako je tešku i kompliciranu Miletićeve njemačku frazu Švacov na hrvatski jezik preveo uzorno.

Nastavljajući u okviru projekata Odsjeka dramaturgijske naše Akademije rad na istraživanju hrvatske dramaturgijske baštine, Vladan Švacov učinio je još jedan prevodilačko-interpretacijski pothvat: preveo je s njemačkoga jezika Gavellinu bečku doktorsku disertaciju iz područja filozofije – *O spoznajno teorijskom značenju suda*, komentiravši je instruktivnim pogovorom. Ova će mladenačka Gavellina rasprava, u kojoj Švacov vidi zametke bu-

dućega redateljškoga prosedeća našega osnivača, izaći u okviru Gavellinih izabranih spisa u ediciji naše Akademije.

Posljednjih desetak godina Vladan Švacov radio je na rukopisu koji se sada pod naslovom *Antička dramaturgija-antropografija antičke drame* nalazi u tisku. Na žalost, dragi prijatelj nije dočekao izlazak svoga životnog djela. Pročitavši taj tekst kao recenzent, uvjeren sam da je riječ o iznimnoj knjizi koja će, kad se pojavi, pobuditi nesumnjivo veliko zanimanje stručne javnosti.

Već je u spomenutoj, prvoj svojoj knjizi, Švacov izričekom naglašavao iznimno mjesto i važnost antičke drame i antičkih dramskih teorija u konstituiranju niza kazališnih pojava, pojmova, ali ponajviše i filozofijskih svjetonazora u našoj zapadnoj civilizaciji. Tim se i u širim, suvremenim europskim teatrološkim parametrima, neupitnim stavovima – pridružuje Švacov i novom knjigom.

U svakom od *velikih* poglavlja ove knjige (Platon, Aristotel, Teofrast, Horacije, Aurelije Augustin), Švacov analizira najprvo život i djelo dotičnoga filozofa (odnosno teoretičara drame), da bi, potom, svoju analizu usredotočio na najvažnije aspekte njihova dramaturgijskoga promišljanja. Tako ćemo kod Platona naići na *podpoglavlja o duši i državi, mimesisu, erosu i katarzi*, a kod Aristotela na tumačenje nekih od ključnih pitanja i pojmova teorije drame (ili *dramatologije*) kao što su *mimesis, praxis, mitos, anagnorisis, pathos, opseos kosmos, hamartia* i *katharsis* – da spomenemo samo one najvažnije.

Antropografija antičke drame Vladana Švacova artikulira građu primarno dijakronijski, a unutar dijakronije traži sinkroniju povijesnog, kazališnog i teorijskog zbivanja. Na području svojih istraživanja (poetike, dramaturgije i estetike), autor omeđuje antiku u vremenskom rasponu od Orfeja i Muzeja do Sv. Augustina, dakle tisućljećem od oko 600. godine prije Krista do Augustinove smrti 430. godine naše ere. U tom vremenskom rasponu Švacov lucidno istražuje međuodnose između filozofijskih promišljanja, antropoloških činjenica i, na posljetku, dramskih djela nastalih u ovom razdoblju.

Švacov u svom tumačenju antičke drame razumijeva taj golemi korpus kao nacrt slike o čovjeku i njegovim bitnim odrednicama. Pitanja i odgovore o čovjekovoj naravi – ne samo u antici, već *hic et nunc* – autor naziva *antropografijom*. Stoga je, primjerice, za njega Aristotelova *Poetika* ne samo katalog priča, osoba i njihovih

osobina, već djelo uklopljeno u cjelinu autorova svjetonazora, što će reći da je to djelo i antropografskoga obilježja i predstavlja *summu* njegovih spoznaja o čovjeku, s projekcijom njegova bića u etici, psihologiji, metafizici i hermeneutici.

Jedna od bitnih Švacovljevih teza sastoji se od tvrdnje kako su drama i filozofija od antike do danas u *vrlo prisnom odnosu*. Međutim, pokazuje se u ovoj knjizi, ta se uzajamnost počesto pretvarala u *mrzoliblje*, uvjetovano kompleksom unutarjnega sukoba ideologije i estetike, odnosno *Ideje* i *Erosa*.

Švacov će kao filozof i dramatolog (egzemplarni predstavnik naše teorijske dramaturgije) zaključiti svoju opsežnu i neprijeporno ne samo u nas inovativnu raspravu *katalogom* bitnih određenja čovjekova bića koji je, nakon dubinskih analiza dramskih i teorijskih tekstova antičkoga doba, konstituiran iz spoznaja kazališta i filozofije. Na taj se način, na kraju ove knjige, uvjerljivo dokazuje kako je čovjekovo biće izvedeno iz antičke drame stvorenje *smrti, patnje, krivnje, straha, sažaljenja, zaoblude, borbe, volje, nade, rezignacije, transcendencije* i *smijeha*.

Usporedo s tim spoznajama donosi se i katalog bitnih određenja čovjeka iz kruga moderne filozofijske antropologije i filozofije egzistencije. Prema tim je parametrima taj isti čovjek također obilježen *smrcu* i *patnjom*, ali i *otporom, tjeskobom, brigom* i *igrom*.

Švacov će, na kraju, konstatirati kako *drama kroz pojedinačne udese svjedoči o čovjekovu putu kroz život-povijest*. Jedina konstanta na tome su putu *tjeskoba* i *nada*.

Uvjerljiviju i istinitiju nam poruku naš dragi kolega i prijatelj nije mogao ostaviti.